

Magyar–orosZ párhuzam az ifjúsági nyelvről

Vajon mit tud, illetőleg mit tudhat egy orosz egyetemista a magyar ifjúság nyelvéről? Hogyan vállalkozhat arra, hogy írjon is róla? Ezt a helyzetet magyarul – ha a kisgyermekkori emlékeim nem hagynak most cserben – így nevezik röviden: „Hogyan került a csizma az asztalra?” A válaszom pedig ekképpen hangzik: Nem túlzok, ha azt állítom, hogy „apanyelvem” a magyar, hiszen az elemi iskola első osztályát Budapesten végezhettem, innen az én tejtestetvérségem a magyar ifjúsági nyelvvél.

A magyar és az orosz nyelvészeti hagyomány szerint a *szleng* fogalom nem egyértelmű kategória, mivel ez a szakkifejezés más formákban és más-más jelentésrétegben található meg a szakirodalomban. A nyelvészek tiltakozásától függetlenül azonban él a mindennapok használatában is, és egyre nagyobb teret vív ki magának az *argó*, a *jassznyelv*, a *szleng* és a *zsargon* terminus technicus.

A probléma bonyolultabbá válik azért is, mert az *ifjúsági nyelv* mint szakkifejezés nem található meg egyik lingvisztikai enciklopédiában sem. A társadalmi rétegek szókészletét (úgynevezett csoportnyelveket vagy rétegnyelveket) az orosz nyelvből három (a *szleng*, a *zsargon* és az *argó*), a magyar nyelvben négy (a *szleng*, a *zsargon*, az *argo* és a *jassznyelv*) szakkifejezés nevezi meg. Hová is tartozik az ifjúsági nyelv? Fábíán Pál az általa végzett kutatás nyomán azt állítja, hogy a csoportnyelvek között létezik, és éppen napjainkban vív ki magának nagyobb jelentőséget és „nyelvi területet” ez a nyelv réteg. És itt már nem is tartom olyan fontosnak azt, hogyan nevezzük ezt a fogalmat/jelenséget – ifjúsági nyelvnek, ifjúsági szlengnek vagy zsargonnak. De ez a köznyelvtől való elkülönülése nem végtelen, mert – idézem Fábíán Pált: „ezek a rétegnyelvek természetesen nem külön nyelvek, hanem a nemzeti nyelvnek kevésbé önálló, csak szóképzéletesen különböző kiágazásai” (Fábíán, 1996).

Az ifjúsági nyelvnek a zsargonról való különbözőségét ebben látja Kovalovszky Miklós: „Ennek a nyelvi elkülönülésnek az indítóoka és ösztönzője nem annyira a titkosság (...), mint a tolvajnyelvben, hanem inkább a csoport összetartozásának és csoporthoz tartozásnak, beavatottságnak a kifejezése” (Kovalovszky, 1967). Az *Orosz szleng szótár* szerzői, Jüganov és Jüganova ezt a megállapítást azzal egészítik ki, hogy az ifjúsági nyelv egy belépőjegy a beszélgetők közegébe (Jüganov – Jüganova, 1997). De ennek a belépőjegynek nem praktikus célja van, mint a tolvajoknál, ez csak egy úgynevezett „kollektív játék”. Az orosz nyelvészeti hagyomány szerint az ifjúsági nyelv egyértelműen a zsargonokhoz (szlenghez) tartozik annak alapján, hogy legfontosabb jellemzője az elkülönülés. Az igaz, hogy ez jellemző a tolvajnyelvre, a katonazsargonra, sőt a szaknyelvekre is, ám a további elkülönítés, illetőleg csoportosítás nehézséget okozhat a tudósoknak.

Érdekesen bánnak az *ifjúsági nyelv* fogalommal a magyar szerzők is. Egyértelmű, megnyugtató, lényegre törő definíciót nem találtam, inkább körülíró, részletező elemzések láttak eddig napvilágot. De ennek a sokkal részletesebb problémafelvetésnek az eredménye az, hogy világosan átláthatók az ifjúsági nyelv jellemzői. Több kutató is megegyezik abban, hogy nagyon fontosnak tekinthető az *argó*, a *zsargon* és a *szleng*, illetőleg *ifjúsági szleng* vagy *ifjúsági nyelv* szakkifejezések elkülönítése.

Erik Patrige úgy viszonyul az ifjúsági nyelvhez, hogy azt „általánosan megértett, tehát nem egy társadalmi csoport kiváltsága”-nak nevezi (Partrige, 1950). Hoffmann Ottó is állítja, hogy „az ifjúság nyelve nem specifikus iskolai nyelv (nem iskolai szleng vagy diákzsargon), nem korlátozódik csupán az iskolai élet elnevezéseire, hanem kiterjed szinte az élet egészére” (Hoffmann, 1996). Az orosz lingvisztikai szótár rendszerezése szerint pont ezek a jellemzők különböztetik meg az ifjúsági nyelvet az argótól, azzal kiegészítve, hogy az argó nemcsak egy különös társaságnak a titkos nyelve, hanem különös grammatikája és szóképzete is van, nem ritkán módosított szavakból áll, improduktív szóképzésről is beszélhetünk, továbbá kevésbé változik, mint az ifjúsági nyelv, szleng vagy zsargon. Tolcsvai Nagy Gábor a dolgozatában arra figyelmeztet minket, hogy „az argó ismeretbé vált az ifjúság előtt (...)” (Tolcsvai Nagy, 1988), de senki sem beszél arról, hogy ennek a két nyelvi rétegnek a jellemzői egybeolvadnak.

Ennek ellenére sokszor megfigyelhető az orosz nyelvészetben és a magyarban is az *argó*, a *szleng*, a *zsargon* és az *ifjúsági nyelv* szakkifejezések egymásra torlódása. Lanstyák István és Kassai György például az *argó* és a *szleng* kifejezést azonos értelemben használják. Az orosz nyelvészek közül I. Galperin a *szleng* és a *zsargon* terminusokat szinonimaként említi (Galperin, 1956), A. Reformatszkij pedig a *szleng* szakkifejezést teljesen feleslegesnek tartja (Reformatszkij, 1947). Ez a jelenség úgy is magyarázható, hogy a most idézett orosz nyelvészeti tudományos kutatások ma már elavultnak tekinthetők ezen a szakterületen, de az újabb kutatások sem mindig különböztetik meg például a *szleng*et és a *zsargon*t.

Mindezek figyelembevételével megállapíthatjuk az ifjúsági nyelv jellemzőit. (Egyébként a továbbiakban a *szleng* szakkifejezést fogom használni az *ifjúsági nyelv* jelentésben, mert zavarónak tartom ennek a terpeszkedő: *ifjúsági nyelv* kifejezésnek az ismétlését). A *szleng* jellemzőit a következőkben foglaltam össze:

1. Az ifjúság produkálja, és leginkább az ifjúság alkalmazza.
2. Elkülönülést segítő funkciója van.
3. Csoporthoz tartozásnak, csoportba való beavatásnak a kifejezője.
4. Erős kapcsolatban van a köznyelvvvel és a trágár (vulgáris, pejoratív) kifejezésekkel, ezért általánosan megértett, úgynevezett „nyitott” csoportnak nevezhető.
5. Jövevényszavakkal is kiegészül, mindig változó nyelvréteg.
6. Általában a produktív szóképzést használja.
7. A köznyelv nyelvtani szabályai szerint működik.

A fenti jellemvonásokat az orosz és a magyar nyelvészek sem vitatják.

Az ifjúsági nyelv szóképzését több lingvisztikai és extralingvisztikai tényező határozza meg. Ha azt állítjuk, hogy a *szleng* a köznyelvnek egyik kiágazása, akkor az így alakult *szleng* szavak neologizmusoknak nevezhetők, és ettől a szóalkotástól nem távoliak ezek a megszokott alkotási módok: a metafora, metonímia és szinекdoché mint névátviteltípusok. „A szemantikai átalakítások hű képet adnak a mai fiatalok képzetársító és asszociáló képességéről. Legtöbbször a tárgykép hasonlóságán alapuló metaforikus változtatást alkalmazzák” – állítja Sipos Pál (Sipos, 1988). Minden, ami körülveszi a fiatalokat, aláveti magát az átalakulásnak. A témakörök nagyon különbözőek: ember, testrészek, nő, férfi, iskola, egyetem, barátság, szerelem, fiú-lány viszony, gyermek-szülő kapcsolat, táncház, rendőrök, járművek, hajviselet, ruházat, étkezés stb. Az életnek ezekkel a jelenségeivel a magyar és az orosz ifjúság is összeütközik naponta. A szabályos, mindennapi élet ellentétéként a fiatalok módosítják – legalább – a nyelvüket. Eric Partridge szavai után ennek a módosított nyelvnek a feladata „a már megkopott nyelvi elemek helyettesítése élénk, stilisztikai szempontból gyakran merésznek tetsző szavakkal”. A metaforikus, metonímias átvívés a tárgynak vagy jelenségnek a legtípusosabb, legérdekesebb tulajdonságát érinti. A fiatalok a fantáziájukban – Sipos Pál szavai után – „elengedik magukat” (Sipos, 1988).

Például az utóbbi időben nagyon divatos cipőt, amit a világhírű Martins cég bocsát ki, a szilárd, masszív alakja miatt a magyar ifjúság „terepjáró”-nak nevezi. Vulgárisabb elnevezés „szar-taposó” ugyanúgy, mint az oroszban – „ровнодавы”. Az olyan mindennapos használati tárgyat, mint például az öngyújtót, az ifjúság is a maga módján humorosan alakította át „zsebszaná”-ra az 1979-ben Magyarországon történt zsanai gázkitörés analógiájára. Az orosz ifjúság az öngyújtót hasonlóképpen nevezi: „вечный огонь” („örök tűz”), de ennek már más indítéka van. Az „Örök Tűz” Moszkvában, a Sándor kertben ég a II. világháborúban elesettek emlékére.

Ezek a példák is látható, hogy a metaforikus, asszociáló szóalkotás a két *szleng*ben hasonló is lehet, különösen látható ez a testrészeknek a *szleng* által való megnevezésén. Mivel az emberi testrészek mindenhol alakra egyformák, mindig sok hasonló metaforikus megnevezést hívnak életre. Például a magyar *szleng*ben a fejet „dinyének”-nek, „dió”-nak, „kókusz”-nak, „golyó”-nak, „tök”-nek, „töksi”-nek nevezik. Az oroszban is a fej megnevezései között több kifejezés a főzélék- vagy gyökérnövény témához kapcsolódik: „тыква” („tök”), „кочан” („káposztafej”), „кокос” („kókusz”). Mikor ebben a gömbölyű formájú „fűrészporraktár”-ban feltehető az agy, akkor a metonímia alapján a fej a magyarban már „észtemető”, az oroszban pedig „чайник” – („teáskanna”) vagy „котелок” („bogrács”), de nem általános, hanem „чайник/котелок, который варит” („főző teáskanna/bogrács”).

A funkción, cselekvésen alapuló metonimikus átvívés a szemből „kuklyuk”-ot (=kukucsáló

lyukat), a szájból „etető”-t, „csicsergő”-t, „fecsegő”-t, a fülből „kagyló”-t, „radar”-t hozott létre ugyanúgy, mint az oroszban, ahol a szem – „гляделки”, „глазелки”, „зырки” („kukucskálok, bámulók”), a száj – „хавальник”, „говорильник” („zabáló, csicsergő”), a fül – „локаторы” („radar”/„parabola”).

Az osztályzatok metaforikus átvivései között nagyon közkedvelt az „elégtelen” elnevezése: „karó”, „bot”, „fa”, „fenyőfa”, „egyenes ötös”, „kard”, „törzs” stb. Az oroszban a kettesre van a legtöbb szleng kifejezés, mivel ez az osztályzat az utolsó; az egyest szlengesen „кол” („karó”) csak különös alkalommal használják. A kettes pedig „папа” („pár”), „лебедь” („hattyú”), „двояк” („kettes”).

Vajon nem lesz tévedés, ha azt állítjuk, hogy a szleng ugyanúgy viselkedik, mint egy önálló nyelv az új szavak alkotásakor? Sőt, az ifjúságra különösen jellemző az, hogy a megkopott szóképzés és névátvitel már nem elég, mivel ezekben az esetekben nem mindig érhető el a szlengnek az egyik legfontosabb funkciója: az elkülönítés. Igaz, hogy a metonimikus és metaforikus átvívés révén keletkezett – a tárgyhoz humorosan, familiárisan, pejoratívan viszonyuló – szavak bizonyos feltételek mellett érthetőek a felnőtteknek vagy egy másik ifjúsági csoportnak, csak egy kis fantázia kell hozzá. Például a „cucc”, „rongy” – ruha, a „matek” – matematika a „döntetlen” vagy „wécuska” – WC, az „aszfaltbuborék”, „Trabicsek” vagy „Zápor Jóska” – kis méretű autó: Trabant vagy Zaporozsec. Az oroszban ugyanúgy, mint a magyarban, mindenki számára érthető a „кол” („karó”) – az egyesre, „шмотки”, „обертка”, „упаковка” („cucc”, „burkolat”, „csomagolás”) – a ruhára, „матаи” („matek”) – a matematikai elemzésre az egyetemen, „белый друг” (fehér barát) – a WC-re, „Пешорожеи” (ez egy összetett szó a világhírű autógyár a 'Pözsö' névből és a 'pofa' szóból) – a Zaporozsecre.

Ez mind érdekes és humoros lehet az emberek számára, mert elképzelhető, hogy melyik tárgyra vagy jelenségre használhatjuk. Az elkülönülést pedig több esetben nagyon jól segítik az átalakított vagy át nem alakított jövevényszavak. E szavak keletkezésének és használatának a szlengben több oka is van.

Máris az első pillantás után azt mondhatjuk, hogy a jövevényszavak több része a két szlengben angol vagy német eredetű. A sok angol szónak a szlengben lévő mennyiségét több szerző napjaink információrobbanásával magyarázza. Közismert tény az, hogy az ifjúság mindig örömmel reagál az újdonságokra, a beszédében szívesen használja az átalakított vagy át nem alakított szleng szavakat, és innen már nem minden felnőtt érti meg a „lővé”-t, („monej”-t, „mani”-t), ami a pénzt jelenti, a „háre”-t, ami a haját jelenti és a „lavor”-t, ami a nyelvi laboratóriumot jelenti. De egy orosz fiúnak vagy lánynak ezek a szavak majdnem rokonok, mert például az orosz „хайер” („haj”) és a magyar „háre” az angol 'hair' szóból származik, az orosz „гирла” („lány”) és a magyar „görl” az angol 'girl' szóra megy vissza. Sok grammatikailag és szemantikailag át nem alakított szó is létezik a két szlengben, amiket egyébként úgynevezett magyar vagy orosz tájszólással mondunk ki: „lédi”, „bébi”, „mani”, „görl”, „háj” („szia”). Ennek az ironikus színezetű megjegyzésnek, miszerint például kecskeméti, pécsi, moszkvai tájszólással ejtettük az idézett angol szavakat, az az oka, hogy tipikusan a magyar vagy az orosz artikuláció szabályai szerint képeztük ezeket a hangsorokat.

Nemcsak az idegen nyelvekből meríti a szleng az új szavakat. A két szlengnek a jelentős rétegét a tolvajnyelvből származó szavak alkotják. Egyik-másik szerző különösen viszonyul ehhez a tendenciához. „Igen jellemző az ifjúsági nyelv eldurvulása” – írja Bachát László –, hogy e nyelvek az a rétege, amely az iskolai étellel kapcsolatos, az ötletes, tréfás, humoros szavait, kifejezéseit felcseréli olyan szavakra, amelyek nem illenek a diákélethez (...). Az iskola, amely eddig *suli, isi, sulko* volt, most már *börtön, fegyház, okosulda*.” Az orosz szlenghez képest Juganov és Juganova ezt a helyzetet így magyarázzák: „Annak az országnak az életmódja, amely több évtizeden keresztül gyakorlatilag egy nagy börtön volt, ahol az emberek közvetlenül vagy közvetett úton összeütköztek a börtöni étellel, nagy hatással volt a kultúrára és a nyelvre is.” Nemcsak az elmúlt évtizedekben átvett szavak léteznek most az ifjúsági szlengben, mint például „малина” („málna”), ami a tolvajok összejövételének helyét jelenti, hanem újabb szavak is keletkeznek: „волочь” – „érteni”, „тусовка” – „összejövetel”.

A szlengben több eufemizáló szó is a tolvajnyelvből származik, például „megfűj”, „meglovasít” – ellop, ami az oroszban „стырить”, „спямзить”, „приделать ноги” – „meglábosít”, „fűz vkit” – igyekszik rábeszélni vmire, az oroszban „подбить” – „megdob”,

„kinyír” – megöl, ami az oroszban szintén „kinyír” – „вырезать” vagy „вырубить” „kivág”. Az eufemizáló kifejezéseknek a jelentőségét a szlengben (zsargonban) még A. Reformatszki is hangsúlyozta, az eufemizálást számította a szleng (zsargon) szóalkotás fő módszerének (Reformatszkij, 1947). Ezzel a gondolattal én is egyetértek, mert szerintem az eufemizálás nemcsak a trágár, vulgáris kifejezéseket helyettesíti, hanem a normális köznyelvi vagy szépirodalmi szavakat is. Például a „táncol”-ra azt mondja a szleng, hogy „billeg”, „ráz”, „csörög”, „rázza a bolhákot” (az oroszban – „трястись” („remegek”), „двигать попой” („mozgatja a fenekét”), „дергаться” („rángatózik”); azt, hogy vminek a hatása alatt áll, úgy fejezi ki, hogy „eldobom az agyam (vmitől) (az oroszban – „офигевать”); azt, hogy valaki nagyképűsködik – „adja a bankot” (az oroszban – „выпендриваться”).

Ezeknek a példáknak a segítségével azt próbáltam megmutatni: nem is olyan fontos, hogy az orosz vagy a magyar nyelvészeti hagyomány hogyan nevezi ezt a nyelvi jelenséget, amelynek a fő jellemzői a vidámság, a jó hangulat és a nyelvi találékonyság. Több esetben is felfigyelhetünk arra, hogy a két szleng szóalkotási módjai hasonlóak, ugyanakkor a nyelvnek a struktúrájából (agglutináló, illetőleg flektáló) adódóan eltérőek is lehetnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bachát László 1988: *Az ifjúsági nyelv és változatai*. In.: Kiss Jenő, Szűts László: A magyar nyelv rétegződése, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bakos Ferenc 1994: *Idegen szavak és kifejezések kézis�ótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Гальперин И. Р. 1956: *О термине „сленг”*. Вопросы языкознания
- Fábián Pál 1996: *A szókészlet*. In: Bencédy József – Fábián Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné: A mai magyar nyelv. Universitas Budapest
- Юганов И, Юганова Ф 1997: *Словарь русского сленга. Сленгмбые слов и выражения 60–90-х годов*. Под редакцией А.Н.Баранова. Метатекст, Москва
- Kovalovszky Miklos 1967: *Az ifjúság nyelvééről*. Valóság (VI/5.), Budapest
- Lanstyák István 1995: *A szlovákiai magyar argó néhány kérdéséről*. In: Kassai Ilona: Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest
- Реформатский А. А. 1996: *Введение в языкознание*. Под редакцией В. А. Виноградова. Аспект Пресс, Москва
- Sipos Pál 1988: *Ifjúsági nyelv – familiáris köznyelv*. In.: Kiss Jenő, Szűts László: A magyar nyelv rétegződése. Akadémiai Kiadó, Budapest.